

Jacek GAŁKOWSKI*

OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI I STARSZE W PRZESTRZENI MIEJSKIEJ

W artykule opisano problemy osób starszych z niepełnosprawnościami oraz wyzwania architektoniczne w przestrzeni miejskiej, ponieważ demografowie ostrzegają, że w 2020 roku zwiększy się znacząco populacja ludzi starszych, w tym z niepełnosprawnością. Niepełnosprawność może być czasowa lub trwała; wrodzona lub nabyta.

Zadaniem architekta jest ergonomiczne kształtowanie otaczającej człowieka przestrzeni w różnych skalach – od architektonicznej do urbanistycznej.

Instytucje administracji rządowej i samorządowej zajmują się pomocą osobom z niepełnosprawnościami i starszym. Domy Pomocy Społecznej (DPS) świadczą usługi w zakresie potrzeb bytowych, zapewniając miejsce zamieszkania, wyżywienie, odzież i obuwie, utrzymanie czystości, opiekuńcze. Należy umożliwić pobyt we własnym mieszkaniu osobie starszej i z niepełnosprawnością do czasu, kiedy jest to możliwe. Pobyt w DPS-ie czasami źle wpływa na komfort psychiczny mieszkańca.

Słowa kluczowe: osoba z niepełnosprawnością, domy pomocy społecznej, bariery architektoniczne, samorząd, MOPR, PFRON, ZAZ, ŚDS, WTZ

1. WPROWADZENIE

Demografowie ostrzegają, że w 2020 roku zwiększy się znacząco populacja ludzi starszych w wieku poprodukcyjnym. Ma ona osiągnąć poziom powyżej 9 mln, co będzie stanowić 22,4% ponadczterdziestomilionowego narodu. Tym samym zostanie powstrzymane zjawisko prostej zastępowalności pokoleń, a to oznacza gwałtowne i systematyczne starzenie się społeczeństwa.

* Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej, Instytut Architektury, Urbanistyki i Ochrony Dziedzictwa.

Zarówno w krajach zachodniej Europy, jak i w Polsce istnieją bardzo obszerne i wnikliwe opracowania naukowe na temat ludzi z niepełnosprawnościami i starszych; są to prace o charakterze interdyscyplinarnym, poświęcone analizie bieżącej sytuacji oraz wskazaniu kierunków działań. Można w tym miejscu przytoczyć zalecenia sformułowane przez Ogólnoniemiecki Związek Socjalny, w którym podkreśla się, że demograficzne przeobrażenia – zwłaszcza spodziewane w 2050 r. zwiększenie liczebności populacji w wieku ponad 80 lat do 10 mln – wymagają wprowadzenia nowych form mieszkalnictwa.

2. DEFINICJA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Niepełnosprawność rozumiano pierwotnie jako długotrwałe ograniczenie możliwości rozwijania się człowieka, być może na całe życie. Może ona być czasowa lub trwała, wrodzona lub nabyta.

Niepełnosprawność wrodzona jest uwarunkowana genetycznie lub powstaje na skutek czynników zewnętrznych; np. błędy podczas prowadzenia porodu, alkoholizm matki itp.

Niepełnosprawność nabyta w większości przypadków jest skutkiem wypadków komunikacyjnych; czasowa to np. ograniczenia funkcji kończyn lub innych organów człowieka, zanika po okresie terapii.

Osobom z niepełnosprawnościami może pomóc architekt dysponujący wiedzą, dzięki której może wprowadzić liczne udogodnienia urbanistyczne.

Jednym z głównych zadań architekta jest ergonomiczne kształtowanie otaczającej człowieka przestrzeni w różnych skalach – od urbanistycznej do architektonicznej, obejmującej również elementy wyposażenia i sposób aranżacji oraz wykończenia wnętrz.

Znaczącą rolę w tym obszarze odgrywa współczesna ergonomia, która nie ogranicza się do badania relacji pomiędzy człowiekiem i maszyną, lecz obejmuje również antropotechniczne uwarunkowania komfortu psychofizycznego jednostki i zbiorowości w różnych sytuacjach codziennego życia.

Architekt może kreować przestrzeń mieszkalną i urbanistyczną osobom z niepełnosprawnością ruchową, osobom niedowidzącym i niewidomym.

Instytucje administracji rządowej i samorządowej zajmujące się pomocą osobom z niepełnosprawnościami i starszymi.

W Polsce działa wiele instytucji powołanych m.in. po to, aby pomagać osobom z niepełnosprawnościami w rozwiązywaniu ich problemów. Są to:

– Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych – jego najważniejszą rolą jest reprezentowanie osób z niepełnosprawnościami i dbanie o ich interesy; zadaniem Pełnomocnika jest także wydawanie opinii o przepisach tworzonych przez inne

instytucje publiczne, jeśli dokumenty te w jakikolwiek sposób poruszają kwestie związane z osobami z niepełnosprawnościami;

– Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych – BON jest oddzielną komórką organizacyjną w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej;

– Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) – instytucja została utworzona, aby zarządzać państwowymi pieniędzmi przeznaczonymi na rehabilitację zawodową i społeczną oraz zatrudnianiem osób z niepełnosprawnością;

– Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) – instytucja, która zajmuje się gromadzeniem składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne obywateli oraz dystrybucją określonych świadczeń w takich wysokościach i na takich zasadach, jakie ustali parlament i rząd;

– Środowiskowe Domy Samopomocy (ŚDS) – stanowią głównie ogniwo rehabilitacji społecznej osób z niepełnosprawnością intelektualną i psychiczną w gminie i powiecie;

– Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ) – ich celem jest zatrudnianie, rehabilitacja zawodowa i społeczna osób z niepełnosprawnościami;

– Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ) – głównym zadaniem jest przygotowanie osoby z niepełnosprawnością do wejścia na otwarty rynek pracy i podjęcia zatrudnienia;

Około 60% Zakładów Aktywności Zawodowej jest prowadzonych przez organizacje pozarządowe. Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie (MOP) jest jednostką organizacyjną miasta realizującą zadania z zakresu pomocy społecznej. Celem podejmowanych przez MOPR działań jest umożliwienie mieszkańcom przezwyciężenia trudnych sytuacji życiowych, których nie są oni w stanie pokonać samodzielnie. Zadania MOPR: środowiskowa pomoc społeczna, rehabilitacja społeczna osób z niepełnosprawnościami, pomoc dzieciom pozbawionym właściwej opieki rodziców lub opiekunów.

Samorządy, które mają w tym samym obiekcie DPS i specjalistyczny ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, nie będą musiały ich rozdzielać. Taką zmianę przewiduje art. 1 pkt 22 Ustawy z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej. Zawarta w nim modyfikacja dotyczy obowiązującego dotychczas brzmienia art. 113c ustawy o pomocy społecznej. Zgodnie z nim samorządy nie mogą prowadzić jednostki organizacyjnej pomocy społecznej, która zapewnia całodobowe usługi, np. DPS, z wymienionymi w nim instytucjami. Wśród nich jest m.in. dom dziecka, ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, jednostka organizacyjna wymiaru sprawiedliwości, Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ). Jednocześnie gminy i powiaty, które w momencie wchodzenia w życie tego przepisu miały w jednym budynku placówki objęte zakazem łączenia, otrzymały dodatkowy czas na dostosowanie się do tego wymogu. Minął on 31 grudnia 2019 r.

3. DOMY POMOCY SPOŁECZNEJ

DPS jest placówką pobytu całodobowego. Prawo do zamieszkania w nim mają osoby, które z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności nie mogą samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu. Zastępuje rodzinę w jej funkcjach opiekuńczych w stosunku do wymagającego całodobowej opieki seniora, chorego lub niepełnosprawnego członka rodziny w sytuacji, kiedy najbliżsi nie są w stanie się z tej funkcji wywiązać.

W zależności od stanu zdrowia, rodzaju niepełnosprawności oraz wieku osobie przysługuje prawo do zamieszkania w określonym typie domu przeznaczonym dla:

- osób w podeszłym wieku,
- osób przewlekle chorych,
- osób przewlekle psychicznie chorych,
- osób niepełnosprawnych fizycznie.

Miejsce zamieszkania musi spełniać określone standardy. DPS świadczy usługi w zakresie potrzeb bytowych, zapewniając:

- miejsce zamieszkania,
- wyżywienie,
- odzież i obuwie,
- utrzymanie czystości,
- usługi opiekuńcze,
- pielęgnację, pomoc w podstawowych czynnościach życiowych.

Umożliwia też udział w terapii zajęciowej, zapewnia zaspokojenie potrzeb kulturalnych i religijnych, działania zmierzające do usamodzielnienia mieszkańca w miarę jego możliwości.

Wymogi architektoniczno-budowlane DPS-u:

- budynek i jego otoczenie muszą być pozbawione barier architektonicznych,
- budynek kilkukondygnacyjny musi mieć dźwig osobowy dostosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnością,
- budynek musi być wyposażony w system przyzywowo-alarmowy i system alarmowo-przeciwpożarowy.

Liczba miejsc w nowo projektowanych domach nie jest większa niż 100; znajdują się w nich następujące pomieszczenia: pokoje mieszkalne jednoosobowe i wieloosobowe, pokoje pobytu dziennego, jadalnia, gabinet doraźnej pomocy medycznej, pomieszczenia do terapii i rehabilitacji, kuchenka dla mieszkańców, pokój gościnny, pralnia i suszarnia, miejsce kultu religijnego i inne pomieszczenia techniczne służące zaspokajaniu potrzeb sanitarnych mieszkańców i personelu domu.

3.1. Pokój mieszkalny

Pokój mieszkalny musi spełniać następujące wymogi:

- jednoosobowy – pow. nie mniejsza niż 9 m²;
- wieloosobowy – pow. nie mniejsza niż 6m² na osobę; w przypadku osób poruszających się samodzielnie jest przeznaczony dla nie więcej niż trzech osób, w przypadku osób leżących – dla nie więcej niż czterech osób;
- jest wyposażony w łóżko lub tapczan, szafę, stół, krzesła, szafkę nocną dla każdego mieszkańca.

3.2. Warunki sanitarne

W DPS-ie powinny być spełnione następujące warunki sanitarne:

- liczba łazienek musi zapewniać możliwość korzystania z każdej przez nie więcej niż pięć osób, a w przypadku toalet – nie więcej niż cztery osoby;
- jeżeli liczba osób leżących przekracza 50% ogólnej liczby mieszkańców domu, dopuszcza się zmniejszenie liczby tych pomieszczeń o 25%;
- łazienki i toalety muszą być przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- w nowo projektowanych domach na pokój musi przypadać jedna toaleta oraz łazienka wyposażona w wannę lub prysznic.

4. PODSUMOWANIE

W świadomości społecznej, a także wśród urzędników wydziałów zdrowia i opieki społecznej nadal panuje przekonanie, że najlepszą formą opieki nad ludźmi starszymi i z niepełnosprawnością jest umieszczanie ich w specjalnych zakładach.

Na świecie jednak – jak wykazały badania – istnieje tendencja do tworzenia zupełnie innego modelu opieki. Podstawową zasadą jest umożliwienie człowiekowi starszemu tak długo, jak to jest możliwe, życia w środowisku, w którym spędził swoje aktywne lata, najlepiej we własnym mieszkaniu. Dopiero pogorszenie stanu zdrowia i kondycji fizycznej oraz konieczność stałej opieki lekarskiej oraz pielęgnarskiej uzasadniają objęcie osoby mniej sprawnej opieką instytucjonalną w różnego typu obiektach, np. DPS-ach. Rozpatrując problem ze społecznego punktu widzenia, należy podkreślić, że umieszczanie osób starszych i z niepełnosprawnościami w najbardziej nawet luksusowych dużych domach pomocy, zlokalizowanych w innym mieście, stanowi rozwiązanie rutynowe, którego efektem jest tylko statystyczne zbilansowanie liczby miejsc w stosunku do potrzeb przy całkowitym ignorowaniu psychicznych odczuć pacjenta.

LITERATURA

- Gałkowski J. Materiały z czterech edycji konkursu „Wielkopolska Otwarta dla Osób niepełnosprawnych”, ROPS, Poznań.
- Gałkowski J. (2011). *Urbanistyczne i architektoniczne determinanty jakości życia ludzi niepełnosprawnych i starszych na przykładzie współczesnego Poznania* (rozprawa doktorska), Poznań.
- Instytucje w służbie obywatela* (2019) – niepełnosprawni.pl.
- Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Poznaniu (2019).
- Wojtanowicz K. (2016). *Rola organizacji pozarządowych w przygotowaniu do samodzielności społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnością*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Kraków.

PEOPLE WITH DISABILITIES AND ELDERLY IN URBAN SPACE**Summary**

The article describes the problems of elderly disabled people and the architectural challenges in the urban space, because demographers warn that in 2020 the population of older people, including those with disabilities, will increase significantly. Disability can be temporary or permanent; congenital or acquired. The architect's task is to ergonomically shape the surrounding space on various scales – from architectural to urban. Government and self-government administration institutions provide assistance to people with disabilities and the elderly. Dom Pomocy Społecznej / DPS / provide services in the area of living needs, providing housing, food, clothing and footwear, maintaining cleanliness, caring. Elements of building a social welfare home and applicable standards. An elderly and disabled person should be allowed to stay in his own apartment until it is possible. A stay in a nursing home sometimes has a negative effect on the psychological comfort of a resident.

Keywords: a person with a disability, social welfare home, architectural barriers, local government, MOPR – Municipal Social Assistance Center, PFRON – The State Fund for Rehabilitation of Disabled People, ZAZ – Professional Activation Department, ŚDS – Community Self-help Center, WTZ – Occupational Therapy Workshops